

B 102954

IRODALOMTÖRTÉNETI DOLGOZATOK

(143)

SZŐNYI GYÖRGY ENDRE
COMENIUS ASZTRONOMIAI VILÁGKÉPE

SZEGED
1981

HELYBEN
OLVASHATÓ

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
(SECTIO PHILOLOGICA)

- Nyelv és irodalom I. 1955.
Nyelv és irodalom II. 1956.
Irodalom I. 1958.
Irodalom II. 1959.
Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus I. (1960—1961). 1961.
Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus II. 1962.
Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus III. 1963.
Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus IV. 1964.
Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus V. 1965.
Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus VI. 1966.
Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus VII. 1967.
Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus VIII. 1968.
Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus IX. 1969.
Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus X—XI. 1971.
Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus XII. 1972.
Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus XIII. 1973.
Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus XIII. Supplementum I.
1973. Csukás István: Jókai és a nemzetiségek.
Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus XIII. Supplementum II.
1973. Даниел Яков: Вопросы содержания и формы в теории литературы Г. В. Плеханова
Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus XIV. 1976.
Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus XV. 1977.
Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus XVI. 1978.
Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus XVII. 1981.
Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus XVIII. 1981.

B 102954

COMENIUS ASZTRONOMIAI VILÁGKÉPE

„Az *Eg*, környül kereng, (forog), és környül veszi a' földöt, a'melly középben áll. A' *Nap*, akár-hol légyen, szüntelenül fénlik...” (COMENIUS 1685, B2), olvashatjuk az *Orbis pictus* nyitó lapjain. Az idézet egyértelműen tanúsítja: a nagy tudós, Comenius, több, mint száz évvel a kopernikuszi fordulat után is a ptolemaioszi, földközéppontú világképet vallotta magáénak, nyilvánvalóan a Szentírás tekintélye alapján. Vajon miként vélekedett valójában Kopernikusz felfedezéséről, s miként értékelhetjük mi mindezt meglevő Comenius-képünk fényében?

A 17. században még korántsem volt nyilvánvaló a napközéppontú világegyetem elképzelése, s nemegyszer egyébiránt nagy tudósok is a konzervatív világképet vallották magukénak. Így a tudományos módszer új alapokra helyezője, Francis Bacon, akitől Comenius sokat tanult, szintén tagadta Kopernikusz kozmológiáját (ROSSI 1975, 211). Érdekes viszont, hogy Kopernikusz és Galilei elszánt védelmezője, az olasz Campanella ebben a vonatkozásban men hatott Comeniusra, holott pedig ennek természetfilozófiája nagyrészt Campanella eszméire megy vissza (Vö.: KVA-CSALA 1891, 175; CERVENKA 1970, 221 skk.). E tény magyarázatát valószínűleg Comenius mély protestantizmusában kell keresnünk. E vallásnak már klasszikus tekintélyei, Luther, Melanchthon és Kálvin élesen elvetették a napközéppontú világegyetem elvét, ugyanakkor, amikor a katolikus egyház még nem ismerte fel a kérdés horderejét, s nem egy katolikus tudós, mint Clavius és a spanyol Diego de Zuniga megállapította, hogy a Biblia szövege valójában nem mond ellent Kopernikusz tanainak (vö.: ROSSI 1975, 216; KOESTLER 1977, 462).

Ismeretes, hogy Comenius nem csak hitet tett a konzervatív, földközéppontú világkép mellett s ezt népszerűsítette műveiben, de határozott cáfolatot is írt Kopernikusz ellen, összekötve ezt Descartes bírálatával. A mű címe *Refutatio philosophiae Cartesianaee et astronomiae Copernicianae* volt, sohasem jelent meg, mert kézírata elpusztult Comenius sok más értékével együtt Lesno 1656-os felégetésekor (BÁN 1976, 161). Mindenesetre, Herbert Butterfield igen elítélően nyilatkozik Comeniusról ebben a kérdésben: „... a számos méltatás eltekint attól a ténytől, hogy (Comenius) Kopernikusz-ellenes volt, s hogy tankönyvei, amelyeket számtalanszor utánnyomtak a 17. század folyamán, erőteljesen befolyásolták a protestáns világot a kérdés hamis oldalán” (BUTTERFIELD 1966, 68), olvashatjuk *A modern tudomány eredete* című munkájában. Joggal merül fel a kérdés: egyáltalán mennyire ismerte a kopernikuszi elméletet Comenius?

Érdekes adalékot szolgáltat ezzel kapcsolatban Karel Hujer tanulmánya, amely egy 1972-ben, New Yorkban kiadott Comenius-kötetben jelent meg. A cikk a *De revolutionibus Orbium Coelestium* eredeti kéziratának a sorsát ismerteti, amely kéziratot egy ideig, s nem is rövid ideig Comenius is magáénak mondhatott! (HUJER 1972, 48—55). A kézirat utolsó lapján Comenius saját kezű bejegyzése tanúsítja, hogy huszonkét éves korában vásárolta a művet, a heidelbergi egyetem bölcsészdekánja,

Jacob Christmann özvegyétől. A vásárlás pontos dátuma 1614. január 17., s Comenius Johannes Amos Nivanus néven jegyezte be magát, amely vezetéknev szülőfalujára, Nivnicére utal. A kézirat egész kalandos sorsa kiderül a possessori bejegyzésekből (i. m., 48—9). Kopernikusz, a fremborki kanonck, nem sokkal halála előtt, 1543-ban ajándékozta a kéziratot barátjának, Tiedemann Giese püspöknek, aki mindig is bátorította a tudóst csillagászati kísérleteinek folytatására. A következő birtokos egy protestáns, a Rhaeticusként ismert Georg Joachim von Lauchen lett, aki Kassán is tanított. Tőle 1573-ban tanítványa, a magdeburgi Valentin Otho örökölte. Otho a pfalzi hercegi udvar matematikusa lett, s ettől vásárolta meg 1603-ban a már említett Christmann.

Comenius huszonkilenc éven át őrizte a kéziratot, magával vitte minden bűdosására, amelyekre a 30 éves háború viharai közepette kényszerült. 1641-ben, angliai utazása előtt adta el Otto Nostitz sziléziai főúrnak, Boroszló prefektusának, aki híres gyűjtő volt.

Karel Hujer a következőképpen összegzi Comenius viszonyát a napközéppontú világképhez: bár Comenius harca Kopernikusz tanai ellen mindig is eltökélt volt, ám nem megalapozatlan: véleményét Kopernikusz eredeti műve és a kortárs szakirodalom gondos tanulmányozása után fogalmazta meg (i. m., 53). Elutasításának oka nyilvánvalóan vallási lehetett, ám mint a tudományokat rendszerező, világos fejű pedagógus felismerte a kézirat, mint történeti dokumentum jelentőségét, ezért is értékelte, őrizte olyan gondosan.¹

De milyen is volt valójában Comenius asztronómiai felfogása, bölcséleti világképe? A tekintélyes Comenius-irodalom ellenére viszonylag keveset tudunk erről a kérdésről, mert míg Comenlust a legkimerítőbben felfedezte már magának a szaktudomány, Comenlusról, a természettudós-filozófusról csak elvéve olvashatunk, mintha a marxista kutatás is szégyellené, hogy a polgári reformpedagógia eme előkészítője természetképeben inkább a reneszánsz univerzalizmus, semmint a korszerűbb barokk enciklopédizmus képviselőjének tekinthető. A közelmúltig Kvac sala Jánosnak a múlt század végén írt cikkei jelentették a legmodernebb állásfoglalást e kérdésben, s csak 1970 óta beszélhetünk korszerű monográfiáról Jaromir Cervenka *Die Naturphilosophie des Johann Amos Comenius* című könyve jóvoltából.²

Cervenka értékelése lényegileg nem tér el Kvac salától: Comenius, mint bölcselő, a 17. századi természetfilozófiának azon irányába sorolható, amelynek teljes képviselői Telesio, Campanella, Bacon, Vives; és előképe a Giordano Bruno által újrafelfedezett Raymundus Lullus (KVACSALA 1891, 162). Ezek egyénemelyike elfo-

¹ Comenius példája is figyelmeztet annak az elméletnek a gyengéire, amely a modern természet tudomány kialakulását kizárólag a protestantizmusnak, s különösen az angol puritánizmus mágiáellenes attitűdjének tulajdonítja (pl. HALL 1954; MAKKAI 1964, 1096—7). Ellenvéleményként Alexander Koyréra hivatkozhatom, aki szerint bizton állíthatjuk, hogy a katolicizmus sokkal kevésbé volt durván elutasító Kopernikusz kozmológiai újításaival szemben, mint a protestáns, református tábor (KOYRE 1961, 76—7).

² A könyv bevezetőjében Cervenka sorra veszi a Comenius természetfilozófiájával kapcsolatos szakirodalmat, s e szemléből (CERVENKA 1970, 5—13) kiderül, hogy Bayle *Dictionnaire*-jének elmarasztaló véleménye után milyen lassan oldódott a jég Comenius körül. A pedagógus felmagasztalása után csak a 19. század végére került sor a filozófus elismerésére Boleslav Stroch. Kvac sala János és Ludwig Keller munkásságában. A misztika iránt érdeklődő szellemtörténeti iskola nem túlzottan szolid eredményei után csak a hatvanas évekből jelentek meg a kutatást új alapokra helyező munkák, mint amilyenek Josef Brambora, Jaromir Cervenka, G. H. Turnbull és Charles Websteréi. A magyar comeniológia ezen ágából ki kell emelni Bán Imre igen lényeglátó tanulmányát (*Comenius és a magyar szellemi élet*). valamint Bakos József egyénnemely cikkét, különösen a hézagpótló kiadást, amely Kvac sala János magyar tárgyú levelezését tartalmazza. Ennek jegyzetanyagában számos megoldatlan kérdésre hívja fel a figyelmet.

gadta a heliocentrikus világgépet, s mint Bruno vagy Campanella, pantheisztikus irányba fejlesztette tovább; mások viszont a hagyományos világgéppel dolgoztak, mint Bacon és Alsted, ezt esetenként az Agrippa-féle mágikus-alkimista univerzum-má tágítva, ahol a *pneumatica*, a szellemek tana is részét képezte a *physicának*, a világ anyagi dolgaival foglalkozó filozófiai tudományágnak. Ilyen tudósok voltak Patrizi, a kései Bodin, Johann Valentin Andreae, Robert Fludd, de hasonló törekvések figyelhetők meg még Comeniusnál is (KVACSALA 1891, 190).³

Természetfilozófiai nézeteit két művében fejtette ki Comenius: az 1633-ban megjelent *Physicae ad lumen divinum reformatae synopsis* címűben, amely valójában egy középiskolás diákok részére írt tankönyv volt (erről: KVACSALA 1891, 173—7; CERVENKA 1970, 62—76; BÁN 1976, 161—2); és a *Mundus materialis*ban. Ez utóbbi (ismertetését ld.: CERVENKA 1970, 88—104), jóllehet Comenius természetfilozófiai főműve, nem önálló munka, hanem a grandiózus tervezet, a *Pansophia* egy része. Kéziratban maradt, kiadására csak jóval később került sor.⁴ A *Mundus materialis* egy fokozatot jelent; a mindenséget, a világot, a természetet, a mikro- és makrokozmoszt magában foglaló pánszofikus tudománynak a természettel foglalkozó egységét. Tartalma három részre oszlik: a természet tanulmányozására (ez lényegében megegyezik a *Physicae Synopsissal*), metafizikára és természet-teológiára. A világ dolgairól szóló fejezetben foglalkozik Comenius első fokozatként a gőzökkel, második fokozatként az elemekkel, ezen belül is az égi „sűrűsödésekkel”, a csillagokkal, planétákkal, a Nappal és a Holddal. Az égi szférák és mozgások leírásánál világosan a geocentrikus rendszerről beszél, ám annak modernebb változatát, a Tycho de Brahe által kidolgozottat írja le (CERVENKA 1970, 95, 219—22). Tycho rendszere, mint tudjuk, kompromisszumot kínált azoknak, akik elutasították Arisztotelészt és Ptolemaioszt, de Kopernikusz hipotéziseit sem fogadták el. A 17. század közepéig nagy sikert arató Brahe-féle geosztatikus elmélet szerint a Nap, a Hold és az állócsillagok a mozdulatlan Föld körül keringenek, míg az öt bolygó a Nap körül (ROSSI 1975, 217).

Látható tehát, hogy amiként Comenius egész munkásságában keveredik a nagyformátumú, rendszerező tudós a sok újdonságtól ódzkodó, elmúlt századokat idéző rajongóval, ugyanez vonatkozik kozmológiai elképzeléseire is. E furcsa kettősség, *látszólagos ellentmondás* valódi okát csak gondos történeti és művelődéstörténeti elemzések során lelhetjük meg. Reméljük, ezek szaporodtával érvényét veszti Klanczay Tibor 1963-ban írt, de ma még nem elavult bírálata: „A marxista Comenius-kutatásban minduntalan ismétlődik az a megállapítás, hogy a nagy tudós munkássága a feudalizmus és a polgárság határán áll, hogy a polgári haladás úttörője, de még elavult, feudális jellegű nézeteknek is hordozója... Mindez igaz is, csak meglehetősen semmitmondó.” (KLANCZAY 1973, 429)

³ Érdekes és idevágó kérdés Comenius viszonya a misztikus rózsakeresztes mozgalomhoz. Már a múlt században Krause és Zoubek, valamint Criegern vitát folytattak arról, hogy vajon Comenius *Panegersiája* ihlette-e a szabadkőműveseket szabályzatuk összeállításában? (v. ö.: KVACSALA 1890, 472; ugyancsak említi BÁN 1976, 167). Kétségtelen, hogy a tizes évek végének herborni és heidelbergi szellemi légköre, a hermetikus reneszánsz, a rózsakeresztes izgalom, melyet az anonim iratok okoztak, Johann Valentin Andreae személyes hatása nagyban meghatározta a fiatal Comenius gondolkodását. A fehérhegyi bukás és a cseh remények összeomlása ugyan pesszimistává tették, s *A világ útvesszője* c. könyvében (1623) igen szkeptikusan írt a rózsakeresztesektől, ám az általuk képviselt reformatata eszméket továbbra is magáénak vallotta. 1625-ben írt műve, a *Centrum securitatis* világosan tanúsítja mindezt, valamint a német misztikus, Jakob Boehme hatását is (CERVENKA 1970, 45—53). Későbbi munkáiban ugyan nem említi a rózsakereszteseket, de az általa kifejtett chiliasztikus és pánszofikus eszmék igazolják szerzőjük hermetikus és rózsakeresztes indíttatását.

⁴ *Pansophia. Mundus materialis*, in: *De rerum humanarum emendatione consultatio catholica*, Prag (Academia) Hanau a. Main (Wernew Dausien), 1966.

IRODALOM

- Bán, I. 1976. *Comenius és a magyar szellemi élet* (1958) in: Eszmék és stílusok, Bp. Akadémiai
- Butterfield, H. 1966, *The Origins of Modern Sciences* (1950), New York, Macmillan
- Cervenka, J. 1970, *Die Naturphilosophie des Johann Amos Comenius*, Prag (Academia) Hanau a. Main (Werner Dausien)
- Comenius, J. A. (1623), *A világ útvesztője*, Bp. 1961. (1625), *Centrum securitatis*. Német fordításban kiadta: Andreas Macher (1738), Heidelberg, 1964, Quelle Meyer
- (1633), *Physicae ad lumen divinum reformatae synopsis*, Veskere Spisy J. A. Komenského, II. Brünn, 1914.
- (1663), *Mundus materialis*. Ld.: 4. sz. jegyzet.
- (1659), *Orbis sensualium pictus*. Az 1685-ös kiadás fakszimiléje, Prága, 1959.
- Hall, A. R. 1954, *The Scientific Revolution*, London
- Hujer K. 1972. *Comenius and His Astronomical World View*, in: Comenius, ed: V. Busek, New York
- Klaniczay, T. 1973, *Comenius és kora* (1963), in: A múlt nagy korszakai, Bp, Szépirodalmi
- Koestler, A. 1977, *The Sleepwalkers* (1959), London Penguin
- Koyré, A. 1961, *La révolution astronomique*, Paris
- Kvacsala, J. 1890,— — *birálata S. S. Laurie Comenius-könyvéről*, BpSz 63, 470—5.
- 1891, *Egy fél század a magyar philosophia történetéből* (1630—80), BpSz 67, 161—96.
- Makkai, L. 1964, *Puritánizmus és természettudomány*, Századok, 3—4. szám
- Rossi, P. 1975, *A filozófusok és a gépek*. Bp. Kossuth

György Endre Szőnyi

DAS ASTRONOMISCHE WELTBILD VON COMENIUS

Die Invention dieser Forschung wird durch die astronomischen Ausführungen in dem Werk *Orbis pictus* gegeben. Mit der Hilfe der wichtigsten naturphilosophischen Schriften von Comenius, mit dem Hintergrund der zeitgenössischen kosmologischen Auseinandersetzungen und einer Handschrift von Kopernik aus der Comenius-Bibliothek werden die astronomischen Kenntnisse von Comenius — zugleich seine Kenntnisse über die kopernikanischen Gedanken — rekonstruiert. Im Aufsatz wird auf den Widerspruch eines modernen Systematikers und eines sich der Neuen enthaltenden „Schwärmers“ bei Comenius hingewiesen.

IRODALOMTÖRTÉNETI DOLGOZATOK

KIADJA

A SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI INTÉZETE

1. *Halász Előd*: Vörösmatry és Toldy. 1956.
2. *Pósa Péter*: Babits Mihály: „Kárttyavár”. 1956.
3. *Halász Előd*: Bevezetés a Faust II. részéhez. 1956.
4. *Juhász Gyula* elfelejtett Anna-versei. 1956.
5. *Vág Sándor*: A „La Hongrie Republicaine” és Juhász Gyula. 1956.
6. *Berczik Árpád*: Raimund pályakezdése hazánkban. 1958.
7. *Keserű Bálint*: Adalékok Rimay és Báthoriak kapcsolatához. 1958.
8. *Kovács Sándor*: Szepsi Csombor Márton prózastílusához. 1958.
9. *Kordé Imre*: Néhány adat Csokonai „Kultúra”-jának keletkezéséhez. 1958.
10. *Kálmán László*: Molnár György, a realista színjátszás előfutára. 1958.
11. *Nacsády József*: A szegedi parasztnovella keletkezése. 1958.
12. *Kiss Lajos*: Simon István költészete. 1958.
13. *Ilia Mihály*: A Holnap születése. 1959.
14. *Péter László*: Juhász Gyula és a „fekete báró”. 1959.
15. *Nacsády József*: Két kirándulás. 1959.
16. *Kovács Sándor Iván*: Az európai humanista hagyomány szerepe Szepsi Csombor Márton írói fejlődésében. Csombor és Bonifacio. 1960.
17. *Kiss Lajos*: A művészi tükrözés kérdéséhez. 1961.
18. *Kiss Lajos*: Mégegyszer a művészi tükrözésről. 1961.
19. *Nacsády József*: Jókai műveinek lengyel alakjai. 1961.
20. *Kiss Lajos*: Modernizmus, formakultúra, korszerűség. 1961.
21. *Kovács Sándor Iván*: Rimay János és Ersek András. 1961.
22. *Bíró Ferenc*: Egy XIX. század eleji kódex Csokonainak tulajdonított versei. 1961.
23. *Kordé Imre*: A XVII. századi Szeged és folklorisztikus elemek az Etelkában. 1961.
24. *Nagy Géza*: Adalék Vörösmarty 48-as szerepléséhez. 1961.
25. *Péter László*: Juhász Gyula „újságírói sikere”. 1961.
26. *Ilia Mihály*: A Nyugat és a Holnap. 1961.
27. *Krajkó András*: Juhász Gyula és az első világháború. 1961.
28. *Bíró Ferenc*: A Mindenes Gyűjtemény (1789—192) szerkesztőjének nyelv- és irodalomszemléletéhez. 1962.
29. *Nacsády József*: Jókai „Delejorszag”-áról. 1962.
30. *Juhász Antal*: Thury Zoltán a Szegedi Naplónál. 1962.
31. *Ilia Mihály*: Juhász Gyula költészetének motívumairól 1908—1911 között. 1962.
32. *Krajkó András*: „Piros pecséttel nyílik a titok”. 1962.
33. *Szabolcsi Gábor*: József Attila expresszionizmusának kérdéséhez. 1962.
34. *Keserű Bálint*: Epiktétosz magyarul — a XVIII. század elején. 1963.
35. *Vörös László*: Az „új hit” motívum tartalma Juhász Gyulánál. 1963.
36. *Kovács Sándor Iván*: A „Fórum” szerepe felszabadulás utáni irodalmunk történetében. 1964.
37. *Krajkó András*: A „keresztény kurzus” művelődéspolitikájáról. 1964.
38. *Csetri Lajos*: A stílus fogalma és a korstílusok problémája. 1965.
39. *Ilia Mihály*: Hatvany Lajos folyóirata: az Esztendő. 1965.
40. *Scheiber Sándor*—*Zoldos Jenő*: Ady Endre levelei Révész Bélához. 1965.
41. *Tamás Attila*: Vajda János Alfréd regénye c. műve a magyar romantika néhány problémája. 1965.
42. *Keserű Bálint*: A magyar protestáns-polgári későhumanizmus néhány problémája. 1966.
43. *Kovács Sándor Iván*: Dante neve százötven év magyar irodalmában. 1966.
44. *Ilia Mihály*: Egy vers értelmezésének lehetőségei (Ady Endre: Az ős Kaján). 1966.
45. *Vörös László*: Illyés Gyula lírájának realizmusa. 1967.
46. *Csukás István*: Ján Smrek Petőfi-fordításairól. 1967.
47. *Nacsády József*: Jókai és népiesség az 1850-es években. 1967.
48. *Kovács S. I.*—*Kulcsár P.*: Régi magyar írók és prédikátorok kiadatlan levelei. I. 1967.
49. *Keserű Bálint*: Ujfalvi Imre és a magyar későreneszánsz. 1968.
50. *Horváth Károly*: A magyar felvilágosult klasszicista dráma a műfaj kelet-európai fejlődésében. 1968.
51. *Ilia Mihály*: Juhász Gyula Tömörkény-kultusza és Tömörkény-életrajzának kiadástörténete. 1968.
52. *Tamás Attila*: József Attila költészetével rokon sajátosságok Radnóti Miklós lírájában. 1968.
53. *Kovács S. I.*—*Kulcsár P.*: Régi magyar írók és prédikátorok kiadatlan levelei. II. 1968.
54. *Keserű Bálint*: Ujfalvi Imre és az európai „későhumanista ellenzék”. 1969.
55. *Csetri Lajos*: Adalékok Döbrentei Erdélyi Múzeumának irodalomszemléletéhez. 1969.
56. *Csukás István*: Ady és Ivan Krasko. 1969.
57. *Krajkó András*: Az ellenforradalmi rendszer irodalompolitikájának kialakulása. 1969.
58. *Tamás Attila*: A „kép” problematikája a költői műalkotásban. 1969.
59. *Kovács S. I.*—*Kulcsár P.*: Régi magyar írók és prédikátorok kiadatlan levelei. III. 1969.
60. *Jankovics József*: Zilahy János legációs levele Bethlen Miklóshoz (?) 1692-ből. 1969.
61. *Dankánits Ádám*: Adatok Toroczkai Mátéról. 1969.
62. *Bán Imre*: Ismeretlen adatok Otrókoci Főris Ferenc életéhez. 1969.
63. *Kulcsár Péter*: Az óbudai egyetem Heltai Gáspár Krónikájában. 1971.
64. *Olász Sándor*: Heltai Gáspár 56. meséje és a Tinódi-Cronica címlapja. 1971.
65. *Szabó T. Attila*: Ifj. Heltai Gáspár élete és helyesírása ismeretéhez. 1971.
66. *Órós Péter*: Thoraconymus Mátyás. 1971.
67. *Nussbächer Gernot*: Adatok Gyulafi Lestár utazásaihoz. 1971.
68. *Balázs Mihály*: Ecsedi Báthori István levelei Bocskaihoz. 1971.
69. *Somogyi Dániel*: Rimay János levele Kővárból Perneszy Erzsébethez. 1971.
70. *Keserű Bálint*: Az Ujfalvi-per jegyzőkönyve. 1971.
71. *Jakó Zsigmond*: Miskolci Csulyak István peregrinációs albuma. 1971.
72. *Tonk Sándor*: Rozgonyi Sutor (Varga) János. 1971.
73. *Kovács Sándor Iván*: Uteliről utazók — utazási irodalom a XVI—XVII. században. 1971.
74. *Bácskai Antal*: A Zrínyiek erdélyi kapcsolataihoz. (Levelek 1654—1679-ből). 1971.
75. *Wittman Tibor*: Az Újvilág képe Comenius didaktikai műveiben. 1971.

76. Holl Béla: Tasi Gáspár. (Adalékok XVII. századi fordításirodalmunk történetéhez.) 1971.
77. Czegle Imre: Amesius korai magyar tanítványai. (Ismeretlen franekeri disputációk 1624—1625-ből.) 1971.
78. Németh S. Katalin: Borsáti Ferenc Metamorphosis-a. (A protestáns barokk kérdéséhez.) 1971.
79. Szauder József: Tizenhetedik századi magyar utazó Spanyolországban. 1971.
80. Esze Tamás: Kolozsvári könyvek Baranyában. 1971.
81. Tarnócz Márton: Egy kuruckori vers szövegtörténetéhez. (Descriptio fortunae inconstantiae.) 1971.
82. Gál István: Erdélyi levelek a British Museum-ban. 1971.
83. Jankovics József: A levélíró Bethlen Miklós arcképéhez. (Két kiadatlan levél közlésével.) 1971.
84. Csukás István: Adalékok a két világháború közötti magyar—szlovák irodalmi kapcsolatokhoz. (Harcok Petőfi-szellemi hagyatéka körül.) 1972.
85. Nacsády József: Az irodalmi népiesség és az 1848-49-es forradalom. 1972.
86. Horváth Károly: A felvilágosodás korának irodalmi irányzatai a közép-kelet-európai irodalmakban. 1972.
87. Horváth István: Erdélyi levelek a British Museum-ban. 1972.
88. Ilia Mihály: Egy Nyugat-kortárs Erdélyben. (Tompai László költészetéről.) 1972.
89. Pósa Péter: Keats esztétikájáról és költészetéről. (Halálának százötvenedik évfordulójára.) 1972.
90. Nagy Barna: Tervezet Ecsedi Báthori István műveinek kiadására. 1972.
91. Kovács S. I.—Kulcsár P.: Szepsi Csonbor Márton ismeretlen értekezése. 1972.
92. Jankovics József: A Pápai Páriz család angol kapcsolatainak történetéhez I. (Ifjú Pápai Páriz Ferenc londoni levelei.) 1972.
93. Vörös László: Az esztétikai valóságfogalom néhány vitás kérdése. 1973.
94. Cséri Lajos: Egy Csokonai-vers keletkezéstörténetéhez. (A reményhez.) 1973.
95. Horváth István: Balassi poétikája. (Kérdések.) 1973.
96. Olasz Sándor: A kalvini művészetfelfogásról és magyarországi kisugárzásáról. 1973.
97. Balázs Mihály: Andrzej Frycz-Modrzewski. (Halálának négy századik évfordulójára.) 1973.
98. Németh S. Katalin: A Pécsi disputa szövegeiről. 1973.
99. Benda Kálmán: Filiczki János levele 1605-ből. 1973.
100. Somi Éva: Az újsztoicizmus (Lipsius) hatásának nyomai Borsos Tamás naplójában. 1973.
101. Merényi Varga László: Thordai János Epiktetosz-fordításának stíluskérdéséhez. 1973.
102. Zentai Mária: Rimay-hatás Thordai János zoltáraiban. 1973.
103. Varga Imre: Egy bűjdös énekünk történetéhez. 1973.
104. Jankovics József: Ismeretlen panaszének a kuruckorból. 1973.
105. Agárdi Péter: Adalék a Zrínyi- és Gyöngyösi-hagyomány párhuzamos történetéhez. (Könyi János: Magyar hadi román, 1779.) 1973.
106. Ladányi Sándor: Aranka György levelei Ráday Gedeonhoz. (1789—1791.) 1973.
107. Csukás István: Vajansky műveinek magyar világa. 1976.
108. Vörös László: A tükörzés kategóriája Marx filozófiájában. 1976.
109. Sipka Sándor: Beöthy Zsolt irodalomtörténeti tankönyve a középiskolai oktatásban. 1976.
110. Baranyai Zsolt: Naturalista szemlélet és szecessziós kompozíció. (Egy Bródy-novella elemzése.) 1976.
111. Szigeti Lajos: A „felnöttesség” vállalása József Attila költészetében. (József Attila Kosztolányi-bírálatának lírai fedezete.) 1976.
112. Scheiber S.—Zsoldos Z. F.: Mikszáth Kálmán levelezéseiből. 1976.
113. Csukás István: Ady nemzetiség-szemlélete. 1977.
114. Nacsády József: Ady és az Arany-hagyomány. 1977.
115. Krajkó András: Harcok Ady irodalmi örökségéért. 1977.
116. Ilia Mihály: Egy Ady-motívum tanulságai. 1977.
117. Szigeti Lajos: Egy Ady-vers értelmezéséhez. (Kocsi-út az éjszakában.) 1977.
118. Papp István: Az Edgar Poe-i életérzés Ady költészetében. 1977.
119. Vörös László: Ady és Csinszka. (Gondolatok Robotos Imre könyvéről.) 1977.
120. Baranyai Zsolt: Adalékok Ady és Csáth Géza kapcsolatához. 1977.
121. Nacsády József: A „hallgató” Arany és az „Öszikék”. 1978.
122. Csukás István: Vajda János és a nemzetiség kérdése. 1978.
123. Papp István: Az Edgar Poe-i életérzés Ady költészetében II. (Motívumvizsgálat) 1978.
124. Krajkó András: A magyar fa sorsa 1927-ben. (Viták Makkai Sándor Ady-könyvéről.) 1978.
125. Ilia Mihály: Juhász Gyula kiadatlan főljegyzései Adyról. 1978.
126. Baranyai Zsolt: Krúdy Gyula: Boldogult urfikoromban. 1978.
127. Vörös László: A Babits-líra egyik kulcsmotívumáról. 1978.
128. Szigeti Lajos: A „Szabad-ötletek jegyzéke” és a kései versek. (József Attila költészetének néhány motívumához.) 1978.
129. Csukás István: A nemzetiségi kérdés Kemény, Jósika, Madách és Eötvös műveiben. 1981.
130. Nacsády József: Móra Ferenc és a szegedi novellista hagyományok. 1981.
131. Kiss Lajos: Németh László, a gondolkodó. 1981.
132. Szigeti Lajos: Az „édes mostoha”. József Attila anyaverseihez. 1981.
133. Horváth Béla: Népszokások József Attila költészetében. 1981.
134. Lengyel András: Juhász Gyula kiadatlan levelezéséből. 1981.
135. Balázs Mihály: Veronai Gábor és Szanóki Gergely verses vitája. 1981.
136. Németh S. Katalin: Egy elvesztett hitt Sylvester-nyomatvány. 1981.
137. Stoll Béla: Magyar vers az 1540-es évekből. 1981.
138. Téglási Imre: A latin purizmus. Keresztény vagy pogány humanizmus? 1981.
139. Ötvös Péter: Három psalmus a „Paradoxa” fényében. 1981.
140. Horváth István: Padovában esztétikát tanulni. 1981.
141. Holl Béla: Adatok David Chytrac magyarországi vonatkozásairól. 1981.
142. Mátyás György: Jean Bodin és a magyar későreneszánsz. 1981.
143. Szőnyi György Endre: Comenius asztronómiai világképe. 1981.
144. Jankovics József: Apáczai hatása Bethlen Miklós pedagógiai törekvéseire. 1981.
145. Szőrenyi László: „Tükrösce. Egy ficzkópoéta számára.” (Ungvárméti Tóth László kritikai fogadtatása.) 1981.
146. Cséri Lajos: Berzsenyi A közelítő tél című versének előtörténetéhez. 1981.
147. Kocsis Éva: Berzsenyi Dániel miméziszmélete (Rész tanulmány a Poétai Harmonistia magyarázatához.) 1981.
148. Zentai Mária: Vörösmarty Mihály: A Rom. (Elemzés.) 1981.
149. Lukácsy Sándor: A Dalhon folytatása. 1981.
150. Szajbely Mihály: A vén cigány „háttér” az 1850-es évekből. 1981.